

Bringing in history

Naar een nieuw perspectief op erfgoedinteracties

Lectoraat Cultureel erfgoed
Onderzoeksprogramma 2019-2023

1. Onderzoeksprofiel

Van erfgoedprofessionals mag worden verwacht dat zij weten wat zij doen, en dat zij in hun handelen oog hebben voor zowel de objecten van erfgoed zelf als de dynamiek eromheen, inclusief de bredere context waarin zij werken. De huidige maatschappelijke uitdagingen op het terrein van het klimaatverandering, sociale ongelijkheid en technologie maken het er voor de professional niet eenvoudiger op, maar ook niet minder relevant. Integendeel: overal in de samenleving dienen zich vraagstukken aan die met erfgoed te maken hebben. Het lectoraat Cultureel erfgoed onderzoekt hoe erfgoedprofessionals aan het oplossen van deze vraagstukken een constructieve bijdrage kunnen leveren.

Het lectoraat werkt vanuit de overtuiging dat erfgoedprofessionals baat hebben bij methoden die de complexe dynamiek van erfgoedvorming inzichtelijk maken voor henzelf en voor het brede publiek. Dat kan op verschillende manieren: in een tentoonstelling, documentaire of een gesprek bijvoorbeeld, of door in een netwerkvisualisatie de veranderende posities ten opzichte van veelbesproken erfgoed-items in beeld te brengen. Van deze tweede werkvorm zijn onder de noemer 'emotienetwerken', in de vorige periode samen met andere partners in de praktijk verschillende varianten onderzocht, doorontwikkeld en in gebruik genomen, in uiteenlopende settings: in het onderwijs (ook op de Reinwardt Academie), in musea en in archieven. Een belangrijk kenmerk is dat het in kaart brengen van de dynamiek een proces van co-creatie is, waar verschillende stakeholders bij worden betrokken. De hypothese is dat de betrokkenen hierdoor vanuit een meta-perspectief over erfgoed gaan nadenken: het is dus nadrukkelijk (ook) een educatief instrument.

Het voorgestelde programma bouwt voort op dit idee en aan de ontwikkeling van deze en andere methodieken die de dynamiek rond objecten van erfgoed inzichtelijk helpen maken. Speciale aandacht zal daarbij worden besteed aan de vraag hoe in professionele erfgoed-interventies zoals tentoonstellingen, educatieve workshops en collectiemanagement verschillende soorten historische kennis een plek kunnen krijgen. Deze vraag is relevant omdat in sociale interacties rond erfgoed tal van soorten kennis over het verleden een rol spelen, inclusief zogeheten ervaringskennis, maar dat vaak slechts een deel wordt meegewogen.

Erfgoedmaken als interactie

In essentie kan alles als erfgoed worden gemarkeerd – landschappen, gebouwen, gebruiksvoorwerpen, tradities, kunstvoorwerpen, etc. 'Erfgoed' is een begrip dat wordt gebruikt voor zaken die mensen als van wezenlijk belang ervaren voor hun cultuur of identiteit. Het is een keurmerk dat wordt toegekend in tijden waarin mensen het gevoel hebben dat er sprake is van snelle verandering, verlies en vervreemding. Door objecten of tradities 'erfgoed' te noemen en ze als zodanig te koesteren, onderstrepen mensen het belang ervan, en claimen ze tegelijk eigenaarschap. Dit doen ze doorgaans met een beroep op het verleden. Daarbij schuurt het vaak: het koesteren van een object als erfgoed door de één, kan voor de ander pijnlijk zijn.

Bij erfgoed zijn altijd tegenstrijdige emoties en belangen in het spel. Die zorgen voor een dynamiek die complex is en lang kan voortduren: het markeren van iets als erfgoed is immers niet een éénmalige handeling van een enkeling: het is een proces waar tal van belanghebbenden bij betrokken zijn. In het proces van erfgoedvorming weegt in de praktijk niet iedere stem even zwaar.

De rol van de professional, degene die zich beroepshalve met erfgoed bezighoudt, verdient speciale aandacht. Erfgoedprofessionals vormen een niet scherp af te bakenen groep mensen, maar zij (h)erkennen elkaar en worden door anderen (h)erkend als professional omdat zij een speciale opleiding hebben gevolgd, professioneel contact met elkaar onderhouden, en kennis en ervaringen uitwisselen in vakbladen of beroepsverenigingen. We komen ze tegen in tal van functies: als erfgoed specialisten, monumentenzorgers, museummedewerkers, volkskundigen, beleidsmedewerkers, of als zelfstandige ondernemers. Hun werk is aan verandering onderhevig en verschilt per plek. Maar zolang zij zich telkens opnieuw als professional blijven 'uitvinden' en erin slagen als groep (h)erkend te worden, zullen zij blijven bestaan. Voor 'de erfgoedprofessional' geldt hetzelfde als voor andere cultuurverschijnselen: *the making is in the doing*.

Onderzoek naar handelingsperspectieven

De 21ste eeuwse professional heeft - zoals dat in jargon heet – behoefte aan nieuwe ‘handelingsperspectieven’, ‘handelingsinstrumenten’ en ‘handelingskaders’ die bij ‘handelingsverlegenheid’ uitkomst kunnen bieden. Maar om hiertoe te komen, is tijd en aandacht voor onderzoek nodig. In het geval van de erfgoedprofessional gaat het dan specifiek om onderzoek naar de dynamiek rond erfgoed. Onderzoek naar erfgoeddynamiek is urgent vanwege de emoties en belangen die in het spel zijn: erfgoed verbindt mensen, maar zorgt ook in toenemende mate voor conflict en polarisatie. De tussenkomst van een professional kan daarbij verkeerd uitpakken. Bovendien genieten professionals – ook erfgoedprofessionals – tegenwoordig niet meer vanzelfsprekend autoriteit.

Diverse, grote maatschappelijke thema’s verbinden zich in toenemende mate met erfgoed, bijvoorbeeld de omgang met het koloniale verleden, klimaatverandering, secularisering en de-secularisering. Musea vragen zich af wat zij met koloniale roofkunst in hun collecties aan moeten, klimaatactivisten roepen mensen op hun consumptiegedrag (lees: tradities) drastisch te veranderen en lokale overheden gaan in gesprek met burgers over herbestemming van een leegstaande kerk. Mensen die een object, plek of praktijk bestempelen als ‘erfgoed’, doen dat vanuit een gevoel dat er iets op het spel staat dat van wezenlijk belang is voor hen zelf, voor anderen, of voor het leven op aarde. De moderne erfgoedprofessional moet rekening houden met deze uiteenlopende belangen en emoties rondom erfgoed. Spelen erfgoedprofessionals daarbij de rol van bemiddelaar of nemen zij juist stelling? Sturen zij aan op consensus of hakken zij een knoop door voordat er consensus is bereikt?

In de vorige lectoraatsperiode(n) is die dynamiek in tal van *settings* en met tal van stakeholders onderzocht en besproken in kennisateliers, masterclasses en workshops. De focus lag daarbij op de belangen, waarden en emoties van de diverse betrokkenen en hun onderlinge wisselwerking. Een kwestie die om meer onderzoek vraagt is de rol die *kennis van het verleden* speelt in de sociale interacties rondom erfgoed. Deze vraag is nog niet als zodanig uitgediept: niet praktisch en ook niet theoretisch en ethisch.

Concrete erfgoedvraagstukken ontstaan weliswaar in het heden, vanuit een gevoelde noodzaak om met een blik op de toekomst te bepalen wat er met een bepaalde collectie, plek of gebruik moet gebeuren, maar een essentieel aspect van erfgoed maken is dat er daarbij altijd (impliciet of expliciet) een beroep op het verleden wordt gedaan.

Het museum stelt de vraag wat te doen met de roofkunst in een context waarin de maatschappelijke roep klinkt om meer aandacht voor de doorwerking van het koloniale verleden in het heden. Aanpassing van het consumptiegedrag van mensen betekent ook aanpassing van generaties lang gekoesterde tradities. In de discussie rond de leegstaande kerk kunnen naast de eventuele belangen van projectontwikkelaars ook de jeugdherinneringen van de buurtbewoners en de toegekende historische waarde van het object aan de onderhandelingstafel een rol gaan spelen.

Inbreng van verschillende soorten kennis over het verleden in complexe interacties rond objecten van erfgoed kan mensen dichterbij elkaar brengen, maar het kan hen ook nog verder uit elkaar drijven. Historische kennis-input kan de angel uit een conflict halen, maar kan ook juist zorgen voor nog meer spanning. Daarbij maakt het uit hoe, door wie, wanneer en in welke setting kennis wordt ingebracht en gedeeld. Daarom is het belangrijk om inzicht te krijgen in de rol van verschillende soorten historische kennis in complexe erfgoedinteracties.

Onderzoeksvragen

Medewerkers van musea en archieven, monumentenzorgers, academische historici en archeologen golden tot voor enkele decennia geleden als de experts bij uitstek op het gebied van erfgoed en geschiedenis. Mede door de opkomst van internet is hierin verandering gekomen: onder professionals groeit nu het besef dat hun monopolie niet langer vanzelfsprekend

is of zou moeten zijn, en dat er naast professionele kennis nog andere *soorten* kennis en dus ook andere soorten historische kennis bestaan.

Doel van het lectoraatsonderzoek is (toekomstige) erfgoedprofessionals handelingsperspectieven te bieden voor complexe interacties rond objecten van erfgoed door te onderzoeken hoe verschillende soorten historische kennis in die interacties op een constructieve manier kunnen worden meegenomen. Het onderzoek draagt onderbouwde voorstellen voor interventies (acties) aan die in de praktijk zijn getoetst op hun werking. De volgende deelvragen worden hiertoe beantwoord:

1. Welke soorten historische kennis kunnen we onderscheiden?

Het is voor erfgoedprofessionals belangrijk om zich rekenschap te geven van het bestaan van *verschillende soorten* kennis (Harris 2007), en de consequenties van het toekennen van gewicht aan een bepaald type kennis. Het doet ertoe wanneer een professional ervoor kiest om vooral te werken met geïnstitutionaliseerde kennis, of deze juist bewust confronteert met niet geïnstitutionaliseerde (ervarings)kennis.

2. Welke kennis-actoren kunnen we onderscheiden in interacties rond objecten van erfgoed en wat is hun impact op de interactie? (wie blijven er buiten beeld, hoe inclusief is de methode, telt het object in kwestie zelf ook mee als 'actor'?)

Geïnspireerd door netwerktheorieën van o.a. Bruno Latour worden in het onderzoek verschillende (f)actoren onderscheiden die op elkaar inwerken: mensen die verschillende rollen (kunnen) spelen, objecten die al naar gelang hun hoedanigheid hun eigen agency (werking) hebben. Wat brengt een interventie van een expert, curator, mediator, activist of een ervaringsdeskundige teweeg? Welke rol speelt de ruimtelijke context? Wat speelt er allemaal mee in de onderlinge dynamiek tussen mensen (ook factoren die niets met het vraagstuk in kwestie te maken hebben)? Hoe belangrijk is het precieze moment waarop de kennis wordt ingebracht?

3. Wat is de werking van de gehanteerde instrumenten/ interventies/ handelingskaders?

Wanneer we bij de professionele omgang met erfgoedvraagstukken de vraag stellen hoe in onderhandeling verschillende soorten historische kennis een plek kunnen krijgen, dan moet het resultaat geëvalueerd worden. Dit vereist onderzoek, want wat constructief is voor de één, hoeft dat niet te zijn voor de ander. Voor de één zal een interventie immers constructief zijn als ze helpt om tot consensus over de kwestie te komen, voor de ander zal een interventie juist constructief zijn als ze de kwestie verder op scherp stelt, of – weer een andere mogelijkheid – als ze bij de betrokkenen op meta-niveau meer inzicht oplevert in het fenomeen 'erfgoed'.

In het onderzoek naar deze vraag wordt de stelling getoetst dat een consensus-zoekende interventie in erfgoedkwesties niet constructief is. Met die stelling wordt aansluiting gezocht bij het debat over conflictdenken en het nut van polariseren. Volgens de één zijn conflicten een voorwaarde voor vertrouwen op de lange termijn, volgens de ander drijft het mensen juist uit elkaar, omdat zij zich 'vastbijten' in hun positie.

Organisatie van het onderzoek

Het onderzoek kent een looptijd van vier jaar en ontwerpt en onderzoekt professionele interventies op een viertal terreinen, namelijk: 1) stedelijke vernieuwing en leefbaarheid, 2) religie en musea, 3) voeding en natuur en 4) vieren en gedenken. Het onderzoek is onderverdeeld in verschillende deelprojecten, waarin docenten en studenten van de Reinwardt Academie samenwerken met partners uit binnen- en buitenland.

Docenten en onderzoekers van buiten de academie kunnen hiervoor voorstellen indienen. De voorstellen worden beoordeeld door de lector. De lector besluit in overleg met de indiener van het voorstel of de onderzoeker deel gaat uitmaken van de kenniskring: een kleine onder-

zoeksgroep die elkaar maandelijks treft om de voortgang van het onderzoeksproject inhoudelijk en organisatorisch te bespreken. In 2020 wordt gestart met een viertal kleine deelprojecten door docent-onderzoekers.

De 'probleemeigenaar/opdrachtgever' is telkens de 21ste eeuwse (toekomstige) erfgoedprofessional die zich wil verhouden tot maatschappelijke ontwikkelingen.

Het onderzoek levert een aantal analyses van casestudies, op basis van de afzonderlijke deelonderzoeken maar ook overkoepelend. Deze analyses bevatten 1. adviezen aan de erfgoedsector, 2. een handelingskader voor professionals en 3. een kennisdocument.

In het kennisdocument wordt de problematiek geschetst, een overzicht gegeven van de relevante literatuur, de bevindingen uit casestudies met elkaar vergeleken en een poging gedaan tot synthese: wat zijn de belangrijkste conclusies uit het onderzoek, waar zitten nog knelpunten, welke vragen bleven onbeantwoord?

De vorm van het handelingskader wordt vastgesteld in overleg met professionals die beroepshalve met erfgoedkwesties te maken hebben zoals museummedewerkers, beleidsmedewerkers of medewerkers van een ngo. Gedacht wordt aan een website met een digitale leeromgeving, met webinars en podcasts over de verschillende deelstudies. Het 'handelingskader' moet erfgoedprofessionals, en via hen ook het brede publiek, helpen beter inzicht te krijgen in de dynamiek rond hedendaagse erfgoedkwesties.

Relevantie

In veel hedendaagse erfgoedkwesties is geschiedenis de spreekwoordelijke olifant in de kamer. Rondom specifieke kwesties brengen actoren, onder wie erfgoedprofessionals, nadrukkelijk historische kennis in om hun standpunten, emoties en acties te onderbouwen, zonder dat zij op deze historische kennis reflecteren. Onderzoek naar de verschillende manieren waarop erfgoedprofessionals omgaan met het verleden en naar de vraag hoe zij zich daarin verhouden tot hun stakeholders kan meer inzicht geven in de precieze rol die professionals (kunnen) spelen als actoren in de complexe dynamiek rond objecten van erfgoed, zowel in een lab-setting (bij een emotienetwerk-exercitie), als daarbuiten.

In de vorige lectoraatsperiode is veel aandacht besteed aan de emoties, herinneringen en verhalen die zich aan objecten van erfgoed hechten. Ze hebben alles met elkaar te maken: emoties als angst voor en woede over het verdwijnen of voortbestaan van een bepaald monument of traditie zijn niet los te zien van de herinneringen en verhalen die in mensen naar boven komen bij objecten van erfgoed.

Emoties, herinneringen en verhalen kunnen in kaart worden gebracht en worden geanalyseerd. Het idee achter de methode van 'emotienetwerken' is om dat onder begeleiding van een erfgoedprofessional samen met de verschillende stakeholders te doen. Emotienetwerken is een interventie, die mensen bewust maakt van hun eigen en andermans positie in een dynamische, genetwerkte constellatie rondom een erfgoedkwestie. Deze interventie heeft een educatieve waarde – het maakt mensen erfgoedwijs – maar het kan mensen ook dichterbij elkaar brengen en sociale spanning verminderen. Met de methodiek is inmiddels veel geëxperimenteerd, in tal van *settings*, en de belangstelling is groot, zelfs zo groot dat aan de vraag naar workshops nauwelijks kan worden voldaan.

Maar om de methode ook wetenschappelijk goed te onderbouwen moet meer onderzoek worden verricht. Het hier voorgestelde onderzoek draagt hieraan bij, inhakend op een opmerking die vrijwel altijd werd gemaakt tijdens de workshops: "Alles hangt af van de kennis die je over een bepaalde kwestie hebt. Als je er meer over weet, ga je er ook anders naar kijken." Dat het daarbij niet altijd hoeft te gaan om historische feitenkennis afkomstig van de academisch gevormde kennisexpert is een aspect dat doorgaans niet expliciet werd benoemd, maar dat in het voorgestelde onderzoek speciale aandacht zal krijgen: hoe worden de verschillende soorten historische kennis gewogen door de erfgoedprofessional en zijn stakeholders?